

50
73

KASTEEL AMERONGEN

BULLETIN

Voorjaar 2009

Uitgave
Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen

B U I T E N L U S T

◊ Een heerlijk diner
in ons restaurant

◊ Een kleine maaltijd
in het café

◊ Een vergadering in
onze "Rode kamer"

◊ Een kopje koffie
op het terras

◊ Wij zorgen ervoor,
dat U zich bij ons
altijd thuis voelt.

Café Restaurant Buitenlust
Burg. Jhr. H. v.d. Boschstraat 13 * 3958 CA Amerongen * Telefoon 0343-451692
www.cafe-rest-buitenlust.nl

INHOUD

Van het Bestuur 2

Restauratie:
het plafondschilderij op doek uit de
Grote Zaal in Kasteel Amerongen
wordt in Maastricht behandeld... 4

de ontruiming; de restauratie van
het fornuis en de luiken (stores)... 6

Hoog bezoek:
prins Georg Friedrich van Pruisen en
prins Christian Sigmund bezoeken
Huis Doorn en Kasteel Amerongen... 9

Kassen en broeibakken:
restauratie was hoognodig... 10

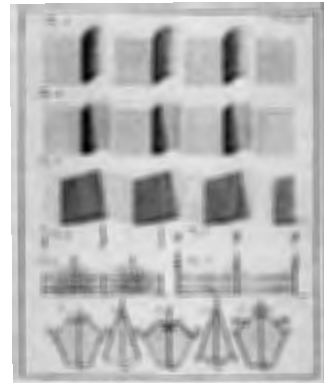
Lei-fruitteelt:
een eeuwenoud cultuurogoed;
een historisch overzicht... 12

Informatief:
gebeurtenissen; concertagenda; rond-
leidingen; nieuw en de info-pagina... 26

Kasteel Amerongen Bulletin is een uitgave van
Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen.
26ste jaargang nr 73; Voorjaar 2009.

Annefleur Schlotter behandelt
het plafondstuk; pagina 4

Lei-fruitteelt een historisch
overzicht; pagina 12

Deze foto is genomen
ter ere van de
verloving van
Von Ilsemann met
gravin Bentinck;
De nazaten van de
Keizer bezochten
onlangs behalve Huis
Doorn ook Kasteel
Amerongen. pagina 9

Afscheid van het vertrouwde Bulletin

Dit Bulletin is het laatste nummer in deze verschijningsvorm. Helaas zijn we genoodzaakt afscheid te nemen van ons oude vertrouwde Bulletin, zoals de meesten onder u het al vanaf 1984 kennen en altijd trouw hebben gelezen. Genoodzaakt omdat Bertje Rotgans-van Blerkom na 23 jaar de redactie te hebben aangevoerd besloten heeft de Bulletinredactie te verlaten en adviserend op de achtergrond aanwezig te willen blijven. Uiteraard danken wij haar hartelijk voor al haar bijdragen, haar onuitputtelijke kennisbron en haar vastberadenheid en hopen nog lang van haar rijke bron van informatie gebruik te mogen maken.

Ook Rob de Nooy, die de vormgeving van het Bulletin heeft gemoderniseerd en het vier jaar lang steeds maar weer presteerde om het blad op tijd bij de drukker te krijgen, gaat de redactie verlaten. Ook Rob zijn we zeer erkentelijk voor zijn grafische kundigheid en zijn inbreng al die jaren.

Digitaal

Maar, nieuwe tijden, nieuwe kansen. Redactielid Mireille van Ruiven en de nieuwe leden Ria Bloemberg (coördinator) en Karina Moolenburgh (SVKA-bestuurslid) zullen het Bulletin vanaf eind juni omvormen tot een nieuw en eigentijds Kasteelbulletin, dat in een digitale vorm zal worden verspreid. Het zal maximaal 4 x per jaar verschijnen. In een dergelijk Bulletin wordt een aantal onderwerpen beknopt behandeld met een verwijzing naar een speciaal voor u bedoelde pagina met achtergrondinformatie.

- U ontvangt het Kasteelbulletin via uw e-mailadres.
- Indien u geen computer bezit ontvangt u het afgedrukte Bulletin per post.

Van groot belang is dan ook dat u – als Vriend van SVKA – uw e-mailadres aan de Vriendenadministratie van de stichting doorgeeft: svka-admin@planet.nl Voor nu wensen we u veel leesgenot in deze laatste gedrukte uitgave van het Bulletin en wij hopen, met het Kasteelbulletin in digitale vorm, een mooie toekomst tegemoet te gaan!

E-mailadres naar Vriendenadministratie!

Om het digitale Bulletin via uw e-mailadres te ontvangen is het van belang dat u uw e-mailadres vóór juni aan de Vriendenadministratie doorgeeft: svka-admin@planet.nl

De foto laat heel duidelijk de stores (de luiken) zien.
Behalve dat het binnenklimaat ermee in de hand gehouden kan worden, geven ze het kasteel ook nog een vriendelijke uitstraling.

Godin Aurora uit de Grote Zaal naar Maastricht

Het plafondschilderij op doek uit de Grote Zaal in Kasteel Amerongen wordt behandeld door Stichting Restauratie Atelier Limburg (SRAL). De restauratie vindt plaats in het Bonnefanten-museum te Maastricht.

Waarom naar Maastricht? Er wordt naar gestreefd de fysieke toestand van de schilderijen zo veel mogelijk te stabiliseren in het Kasteel zelf. Hierbij worden de omstandigheden van de objecten verbeterd door maatregelen van

preventieve conservering (bijvoorbeeld het beter beheersen van het binnenklimaat) en actieve conservering (bijvoorbeeld het verwijderen van stof en vuil). Onder actieve conservering wordt ook het consolideren van de objecten verstaan, zoals het vastzetten

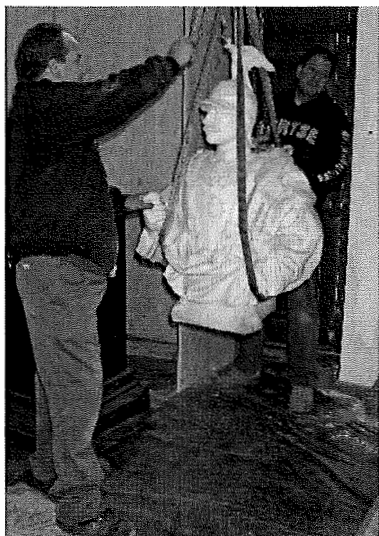
van loszittende verf. Het plafondstuk uit de Grote Zaal en enkele schilderijen uit de Bovengalerij kunnen echter niet volstaan met conservering alleen, omdat hun conditie zó slecht is dat een ingrijpende behandeling noodzakelijk is. Daarom worden deze schilderijen behalve geconserveerd, ook gerestaureerd. Dit is een vèrgaand herstel, waarbij de originele schildering als uitgangspunt wordt genomen. Om het publiek de gelegenheid te

bieden een kijkje achter de schermen te nemen, worden het plafondstuk en enkele portretten in het Bonnefantenmuseum in Maastricht achter een glazen wand behandeld. Stichting Kasteel Amerongen en Anneflood hebben hierom heen een kleine presentatie gemaakt over de restauratie en de geschiedenis van het Huys.

Tekst: Anneflood Schlotter
Foto: SRAL

Anneflood Schlotter, vijfdejaars student aan de postacademische opleiding tot restaurator van Historische Binnenruimten van de SRAL, behandelt dit plafondstuk als haar afstudeerproject. Op de 'restauratieblog' van Kasteel Amerongen zal zij regelmatig verslag doen van de lopende behandelingen die het schilderij weer in een goede staat zullen brengen.

Ontruiming op niveau in het Huys: zelfs de Duitse keizer moet eraan geloven!

Het verplaatsen van de Keizer.

De laatste maanden is er veel gebeurd op het gebied van het bouwkundige herstel en de conservering van het Huys.

In dit Bulletin enkele bijzondere gebeurtenissen op een rij.

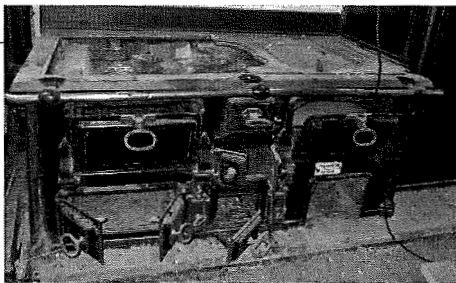
De grote keuken is in december geheel ontruimd ten behoeve van de aanleg van de kernverwarming (vloerverwarming). Net zoals in de achtergang en de entree van het souterrain, als bij de verkeersgebieden op de beletage, worden ook hier onder de natuurstenen tegels leidingen gelegd voor de vloerverwarming. Deze verwarming is bedoeld om het klimaat in het Huys zo stabiel mogelijk te houden voor de collectie en de ruimtes.

Tijdens de uithuizing van de keukeninventaris zijn er veel sporen aangetroffen van waterschade. Waarschijnlijk is de meeste schade ontstaan door de vele overstromingen van de Nederrijn. In een brief uit 1682 laat Margaretha Turnor bijvoorbeeld aan haar man Godard Adriaan van Reede weten, dat het onderhuis weer onder water is gelopen en dat 'in 't groot salet gekookt moest worden' *). Zo zou men zich kunnen voorstellen dat de heerlijke zwijnen en andere beesten in deze periode geroosterd werden onder de majestueuze marmeren schouwen van de Grote Zaal. Misschien kunnen we het onlangs gevonden schedeltje van het zwijnkje en een aantal kippenbotjes beschouwen als sporen van deze zeventiende-eeuwse interne verhuizingen.

*)
A.W.J. Mulder,
'Het Kasteel
Amerongen en zijn
bewoners',
Maastricht 1949,
pagina 83.

Fornuis verplaatsbaar?

De kans dat het gietijzeren fornuis ten tijde van graaf van Aldenburg Bentinck tijdens een overstroming naar boven werd gedragen, zal vrij klein zijn geweest. Het was namelijk kortgeleden al een hele opgave om het oude gietijzeren fornuis van zijn plek te halen en te verplaatsen, omdat het gedeeltelijk ingemetseld was met vuurvaste stenen. Bovendien past het fornuis door zijn omvang niet door de deur. Dit betekent dat het ter plekke in elkaar is gezet. Het fornuis, van de Duitse fabrikant Küpperbusche & Söhne, heeft waarschijnlijk rond 1900 zijn vaste plaats in de keuken gekregen. De metaalrestauratoren Tonny Beentjes en Jan Willem Pette hebben met hulp van Katie Mol, studente aan de Universiteit van Amsterdam, het fornuis gedeeltelijk gedemonteerd. De sporen van waterschade werden door de demontage goed zichtbaar. Delen van de achterkant en zijkant van het fornuis zijn vergaan door corrosie. Alle gietijzeren onderdelen alsook de stenen zijn keurig genummerd; een en ander wordt tijdelijk opgeslagen. Binnenkort wordt een begin gemaakt met het herstel van dit prachtige fornuis.

Metaalrestauratoren aan het werk in de keuken.

Ondergrond foto: de oude gebarste vloer van de keuken

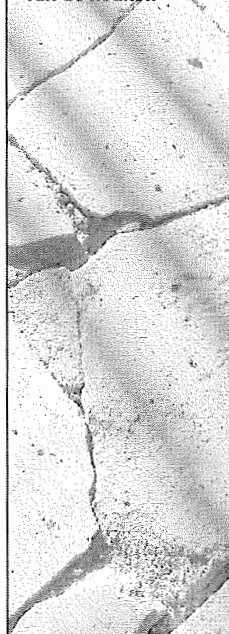

FOTO: GERRIE VAN ADRICHEM

De Duitse keizer

Niet alleen het souterrain, maar ook de gehele eerste verdieping is op dit moment ontruimd. Begin januari begon de aannemer met onderzoek en voorbereidende werkzaamheden. Staatsiebedden, kamerschermen en commodes zijn verplaatst. Zelfs het borstbeeld van de Duitse keizer Wilhelm II moest het ditmaal ontgelden. Hij heeft lang stand gehouden en pas op de plaats gemaakt, maar nu de houten vloerdelen onder het beeld opgehaald moeten worden voor de installatie van elektrische leidingen, was een andere manoeuvre de enige uitweg. Heel voorzichtig en met beleid is de keizer van zijn sokkel gehaald. Borstbeeld en sokkel zijn ingekist en verplaatst naar een andere plek op de Galerij. Het beeld

Proefopstelling van de stores.

is wel een van de weinige objecten die het Huys niet verlaten. Een gedeelte van de Galerij is namelijk met houten schotten afgeschermd voor onder andere de keizer, de grote lantaarns en de Frieskachels. De overige collectie is getransporteerd naar de tijdelijke depotruimtes van de Stichting.

De Stores

In het verleden hebben er voor de vensters van het Huys zogenaamde stores, luiken met horizontale lamellen, gehangen. Dit is prachtig te zien op de oude zwart-wit foto's van het Huys. Op een prent uit 1802 zijn de stores al aan de zuidkant van het Huys te zien. Met de komst van graaf van Aldenburg Bentinck zijn zulke stores ook aan de west- en oostzijde aangebracht. Begin jaren tachtig van de vorige eeuw, zijn deze wegens onderhoudsredenen verwijderd. Het onderhoud van deze luiken was namelijk zeer tijdrovend en kostbaar. Binnenkort hangen er weer nieuw gefabriceerde stores voor de vensters. Deze luiken zijn gemaakt van Afzelia hout, een duurzame houtsoort die minder onderhoud vergt. De keuze voor het terugbrengen van de luiken is, naast accentuering van de bewonings situatie van de laatste graaf, ook gemaakt wegens behoud- en beheerredenen. In de toekomst leveren de stores namelijk een belangrijke bijdrage aan de verbetering van het binnenklimaat. Er wordt nog bekeken of andere historische kou- en warmteweringen, zoals de oude voorzetramen en -deuren, ingezet kunnen worden om de situatie voor de collectie in 't Huys te verbeteren.

Tekst: Lodewijk Gerretsen, conservator / Foto's: Toos van Eck

Hoog bezoek op Amerongen

Op 27 januari 2009 was het precies 150 jaar geleden dat de latere Duitse keizer Wilhelm II geboren werd. Ter ere hiervan was een klein gezelschap uit Duitsland op Huis Doorn uitgenodigd. Onder hen bevonden zich het huidige hoofd van de Pruisische tak der Hohenzollern, prins Georg Friedrich van Pruisen en zijn oom, prins Christian Sigmund. Keizer Wilhelm II was de betovergrootvader van prins Georg.

Op sobere, doch plechtige wijze werd 's morgens eer bewezen rond en in het mausoleum, waar de keizer zijn laatste rustplaats heeft gevonden.

In de kelder van Huis Doorn openden beide prinsen tevens een expositie over het leven van de keizer.

's Middags bezocht het gezelschap Kas-

teel Amerongen. Daar verbleef de keizer ruim anderhalf jaar alvorens in 1920 naar Doorn te verhuizen. Tijdens de rondleiding door 't Huys werd in de Gobelinkamer veel aandacht geschonken aan het bureau waaraan de keizer zijn abdicatie tekende; aan de portretten van de keizer en van zijn gemalin Auguste Victoria; evenals aan het borstbeeld van de keizer op de Galerij. In de tuin bezocht het gezelschap het graf van Uranus, het lievelingspaard van de keizerin. Zij schonk Uranus indertijd aan Elisabeth, de dochter van graaf Bentinck. Tot slot werd het informatiecentrum bekeken.

Een bijzonder en zeer geslaagd bezoek!

Tekst: Megteld Leenknecht

Een opname uit mei 1920, in de tuin van Kasteel Amerongen ter gelegenheid van de verloving van Von Ilseemann met gravin Bentinck.

Op de voorgrond zittend op de bank v.l.n.r.: de Keizerin; gravin Elisabeth Bentinck en gravin Mathilde Keller.

De heren staand v.l.n.r.: graaf Bentinck; de Keizer; dr. Lachner; Sigurd von Ilseemann en Hans von Gontard.

Herstel van kassen en broeibakken.

Een plek waar eigenlijk niemand naar omkeek..., verwaarloosd lag hij erbij, de noord-westelijke hoek van de kasteeltuin.

Eind 20ste eeuw waren de kassen en broeibakken in de voormalige moestuin er slecht aan toe.

Restauratie was hoognodig om de moestuin in ere te herstellen.

Enkele jaren geleden werd begonnen met de restauratie.

Voorafgaand aan de restauratie heeft de Rijksdienst voor de Monumentenzorg geadviseerd bij het bouwhistorisch onderzoek naar de restanten. Er is gekozen voor restauratie van de laatste verschijningsvorm van de kassen en bakken, zoals ze er in de late negentiende eeuw bij stonden. Daarvan was het namelijk goed mogelijk een getrouwe reconstructie te maken.

Overwinteren in grondbakken en kweken in broeibakken

Voor de kassen lagen drie gemetselde broeibakken. De langste, 43 meter moet een houten binnenbak gehad hebben. Dit type wordt aangeduid als grondbak. Deze was vooral bedoeld voor overwintering van planten, terwijl de gewone broeibakken meer bedoeld zijn voor het kweken van planten en groenten. Gistende broeimest in zo'n bak ontwikkelt warmte, waardoor het overwinte-

ren mogelijk was. Bij de twee kleinere bakken (21 meter) lagen de broeiramen in een sponning op de muur. De drie bakken zijn tot en met de fundering uitgegraven voor onderzoek en restauratiebeoordeling.

Aan de westzijde van de bakken stond een totaal geruïneerde kas. Wat restte, was een welijzeren kozijn uit de late negentiende eeuw, dat zich niet leende voor herstel. Bij het uitgraven bleken zich onder de kas twee broeibakken met een tussenpad te bevinden. Waarschijnlijk heeft de familie Bentinck, die in deze periode het Huys bewoonde tussen de twee wereldoorlogen een gesloopte 19e eeuwse kas op deze twee bakken herbouwd. Hierbij werden de bakken als fundament gebruikt. De crisistijd is er vermoedelijk debet aan dat dit niet op professionele wijze gebeurde. De bakken zijn inmiddels in de oorspronkelijke vorm hersteld.

Kassen

Door de familie zijn tegen de zuidzijde van de noordelijke tuinmuur drie kopkassen gebouwd. Een kopkas is een type muurkas met een voor- en een achterdakvlak. Het hoogste punt ligt niet tegen of op de muur, maar er voor. Mogelijk is in de vroege 19e eeuw eerst een muurkas van het type lessenaar gebouwd. Net als een lessenaarsdak van een huis heeft zo'n kas maar één dakvlak. Het hoogste punt

Foto boven: de gerestaureerde kassen met op de voorgrond een grondbak.

Foto rechts: goedgevulde broeibak in de zomer van 2008. Links de kasteelmuur met het houtwerk.

hiervan ligt tegen of op de achtermuur. Lessenaars behoren tot het aller-oudste type kas in Nederland. De kasramen toen, waren zoals gebruikelijk van hout. Kasramen zijn glijramen met kleine ruitjes en alleen verticale roeden. De gemetselde bak van de oudste en tweede kas, kisting genoemd, was gevuld met grond. Daarin stonden waarschijnlijk ooit druiven geplant. Bij de recente restauratie zijn de kistingen leeggehaald om hersteld te worden. Na ontgraving bleek dat ze een bodemafluiting hebben van plat verwerkte rode baksteen.

Resten van houten contra-espaliers aan de binnenzijde, latwerk dus, wijzen op druiventeeft. En derde kas, zonder kisting gebouwd, moet leibomen hebben bevat. Spalierhaken met een ronde voorzijde wijzen er op, dat hier abrikozen-, perziken- of andere leibomen hebben gestaan.

Enkele Amerongse tuinwrijwilligers

deden vorig jaar een cursus moestuinieren, met de bedoeling dit gedeelte van de kasteeltuin benutten. Hoewel er het afgelopen seizoen gebruik gemaakt werd van de bakken is nog niet alles gebruiksklaar. Geld om de laatste voorzieningen, zoals een pad en een beregeningsinstallatie aan te leggen, ontbreekt nog. Tot nu toe worden de kassen 'bewoond' door een kippenfamilie.

Tekst en foto's: Els Vink-Vreugdenhil.

Bron: Nieuwsbrief Rijksdienst voor de Monumentenzorg, juli 2005.

FOTO: HANS NIEUWENHUIS

Terugkeer van een eeuwenoud cultuurgoed op Kasteel Amerongen

LEI-FRUITTEELT: een historische overzicht van een verdwijnend cultuurgoed.

Gelukkig zijn er op een aantal historische buitenplaatsen nog leivormen bewaard gebleven. Oude exemplaren tegen de muren op buitenplaatsen vormen het geconserveerde restant van een eens zo levende vorm van hovenierscultuur.

Op Kasteel Amerongen is een museaal ontwerp gerealiseerd voor een lei-fruitmuur in de bovenmoestuin.

Toen de redactie mij vroeg om historische informatie, in verband met een artikel over lei-fruit voor het Bulletin van de Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen, was ik daar gaarne toe bereid; want het betreft hier een verdwijnend cultuurgoed.

'Het opperste Meesterstuk der ganse Hovenierskunde' zoals het in de 19de eeuw genoemd werd; een snoeikunst uit een periode dat gesnoeide fruitbomen niet alleen de rentabiliteit van een tuin of landgoed dienden maar ook de esthetiek van kunstig gesnoeide lei-fruitvormen.

Wie ooit de schoonheid van geometrische patronen van fijne bloesems langs een golvende slangenmuur of een met peren beklede muur op een buitenplaats, gezien heeft was getuige van een eeuwenoude cultuurvorm die zijn oorsprong vindt in de 16de eeuw. Rond die tijd ontdekte men dat fruit, mede als gevolg van de door een muur vastgehouden zonnewarmte beter afrijpt.

De Zwitser Conrad Gessner beschrijft in zijn in 1561 uitgegeven boek 'De Hortis Germaniae', het effect van muurwarmte op de rijping van vijgen en aalbessen. Zijn verhandeling reikt echter niet verder dan het planten van bomen tegen een muur, hij spreekt niet over het buigen, leiden, en aanbinden van takvormen plat tegen de muur.

Aanbevelingen om fruit tegen muren te telen werden in Engeland en Frankrijk aan het begin van de 17de eeuw uitvoerig beproefd. Ook in de Nederlanden werd er de nodige aandacht aan besteed.

De geestelijke Reytgens, van de abdij van Sint Pieter uit Gent, beveelt de teelt van fruit tegen de muur aan. Hij dacht daarbij vooral aan muren van gebouwen, en niet zozeer aan muren die speciaal voor de teelt van fruit opgetrokken werden. In Frankrijk, maakte de teelt van peren en perziken in leivormen tegen muren inmiddels grote opgang. Het idee waaide over naar de Nederlanden maar men ontwikkelde hier vooralsnog geen leivormen, de bomen werden simpelweg tegen de muur geplant.

Leibomen in opkomst

Jan van der Groen, hovenier van het Huis van Oranje, beschrijft in zijn boek 'Den Hollandse Hovenier' (1687) zijn opvattingen over de 'Hollandse Tuin'. Op afbeeldingen in zijn boek zijn ook leibomen te zien: ze zijn tegen de door muren omsloten tuin gezet en als losse waaivormen tegen de muren geleid.

Foto links:
lei-fruitmuur met achterstallig onderhoud.

Van der Groens 'Nederlandtse Hof' is een kleine tuin van nog geen hectare groot, maar door het omsloten karakter ervan moet het een 'warme' tuin geweest zijn; niet alleen voor een aangenaam verblijf, maar vooral ook voor de inwendige mens, geschikt dus voor groente- en fruitteelt. Het is jammer dat Jan van der Groen niet laat weten welke 'fruit-boomen' men in zijn tijd over de 'galderyen' sloeg. Mogelijk zijn het 'herfst-suyker-peren' of 'Peren de Bon Christien' geweest. Wel spreekt hij over vrijstaande, platte hagen van geleide fruitbomen, waarbij de bomen zelf een heining vormen. In Frankrijk noemde men zo'n kweekvorm een 'contrespalier'. Van der Groen benoemt zo'n platte fruihaag als een 'ooftheining': perziken en abrikozen werden bijvoorbeeld, om en om, op een afstand van drie-en-een-halve-meter van elkaar geplant. Te oordelen naar de plantafstand moeten het exemplaren zijn geweest die klein werden gehouden.

Hovenierskunst

De toepassing van lei-fruitvormen in de Nederlanden van het midden van de 17de eeuw was er een van eenvoudige, platte boomvormen en ooftheiningen. Of de takken al dan niet mooi gelijkelijk over de muur werden verdeeld is niet duidelijk, maar het zal toen beslist minder belangrijk zijn geweest dan een halve eeuw later. Toen werd het een hovenierskunst om bomen als groene tapisserieën tegen de muren op te kweken.

Het vormen van de leiboom vroeg van de tuinlieden een intelligente, beredeneerde snoei die alleen beheerst werd door tuinbazen die er zich in verdiept hadden. Eenvoudige tuinbazen ontwikkelden zich bijna tot de staat van wetenschapper (pomoloog). Zij publiceerden hun bevindingen en methodes, en richtten verenigingen op voor boomteeltkunde

Vakken en vormen

Naast de tegen muren geplaatste bomen en de kweek van vrijstaande fruihagen zien wij ook een ontwikkeling van vakvullingen met fruitbomen opkomen. In Frankrijk werd het een rage om hele vakken in de tuin met dwergboom-

FOTO: F. VAN RIJCKEVORSEL

pjes, à la Quinconce, in verband, te planten op een afstand van 3 meter van elkaar. Het ging om dwergboompjes: 'les arbres nains' ('naantjes' in goed Nederlands). Deze boompjes werden in iedere denkbare vorm gesnoeid, rond en vierkant maar bijvoorbeeld ook in vaasvormen. Het idee van de appel- of perenboom in vaasvorm vindt men op Kasteel Amerongen nog in een enkel exemplaar terug in de boventuin ten zuiden van de pluktuin.

In de Nederlanden was men niet zo gecharmeerd van deze in Versailles ontwikkelde snoeivormen en betitelde ze als dwaze modevormen. In zijn commentaar op een boek van Nicolas Bonnefans, – dat gaat over de snoei en vorming van fruitbomen alsof het taxus-vormbomen zijn – schrijft een zekere Commelin:

"De hoveniers die nog voor de beste kenders wilden gehouden zijn, handelden haar laage Naantjes-boomen op veel erger wijze; zo dat men ze veel eer wanschepzelen als Naantjes mogte noemen"

Sterk doorgevoerde naantjesvorm (buissons nains) op Versailles.

Rechts: historische constructietekening voor slangemuren en andere siervormen

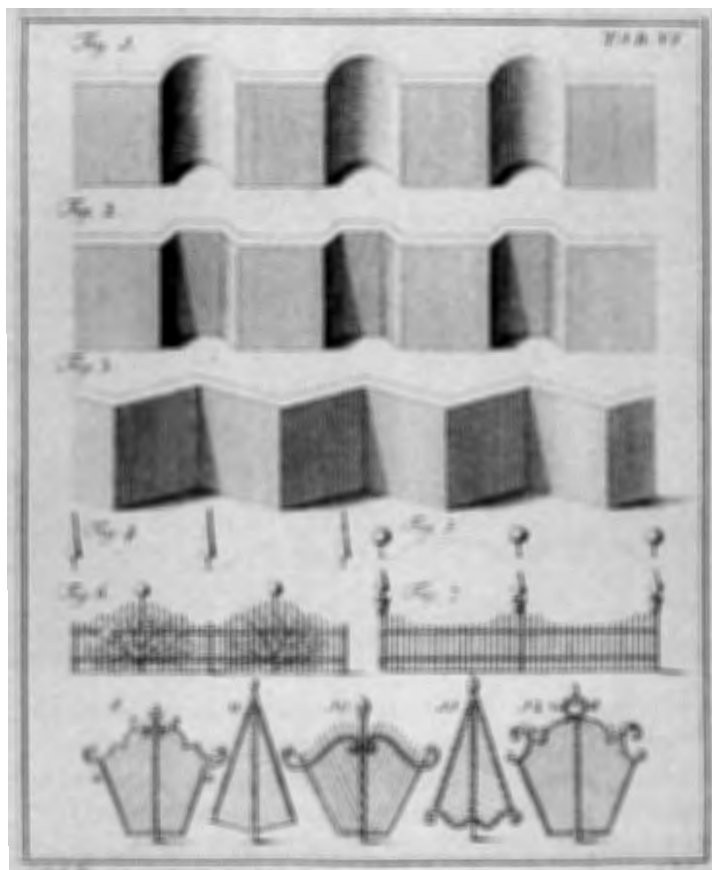

FOTO: HANS NIEUWENHUIS

Glorieuze overvloed

In de koopmanssteden van Holland kwam als gevolg van de ontwikkelingen in Versailles een typische stadse tuincultuur tot stand. De stad Amsterdam is heel uitbundig geweest in haar tuincultuur. Vooral op de buitenplaatsen van de Amsterdamse koopmanselite buiten de stad, in het Kennemerland en langs de Vecht. De eigenaar was daar ver genoeg van de zorgen en de drukte van de stad, en dichtbij genoeg om zijn zaakjes niet uit het oog te verliezen. Maar niet alleen de winst in de stad bleef de aandacht van de eigenaar vasthouden, ook de tuinen van de buitenplaatsen werden opgezet met gewin in het achterhoofd. In de stad en op de buitenplaats verleende fruit extra glans aan

het leven, de weelde van een lommerrijke zomer, met in de herfst de aanblik van een rijke oogst van eigen grond was als een gave van de Schepper. Het minder plezierige en zware hovenierswerk van zijn arbeiders werd niet berekend, de buitenplaatsbezitter was dan alweer terug in de stad.

Zo kreeg de Nederlandse Tuyn, vanouds bestemd voor zelfvoorziening in voedsel, een toegevoegde klank van glorieuze overvloed. De luxe overdaad en pronkzucht van de Franse tuinmode was voor de Hollandse welgestelden vooral aantrekkelijk als ook het nut ervan tastbaar was. De kleinere tuinen zoals die van Jan van der Groen's 'Nederlandse Hof' zijn nutstuinen; de grote buitenplaatsen in Holland bleven dat – met enige modieuze aanpassingen – ook.

Hollandse visie

Door een heel eigen interpretatie van de ontwikkelingen op het gebied van de fruitteelt in Frankrijk werden deze 'Magasynen van Deugd en Lekkerny' genoemd. In de Hollandse variant op de Franse tuin kregen fruitbomen en vruchten een prominente plaats in de tuinarchitectuur toebedeeld. De tuin- en landgoedeigenaren hadden met hun geïntegreerde stijl eigenlijk alles in één: de gestileerde fruitbomen, met hun bloesem in het voorjaar, en de overdadige oogst in het najaar, pasten zowel in de barokstructuren van die tijd, alsook bij het heersende schoonheidsgevoel.

De grondbezitter werd om zijn verfijnde Franse smaak en de toegepaste snoeitechnieken bewonderd als een ontwikkeld man, terwijl hij intussen kon handelen met de motieven van een boer of koopman.

Speciaal gebouwde muren

Met de aanleg van moestuinen bij de Franse paleizen verreesen ook in de Nederlanden de eerste muren, speciaal voor de teelt van lei-fruit. In de binnenduinstreek van Holland vinden we nog steeds veel oude siermuren bestemd voor het kweken van fruit. Voor het overgrote deel dateren ze uit de eerste helft van de 18de eeuw. Een mooi voorbeeld is de fruitmuur van Huis te Manpad in Heemstede, samen met de inmiddels stokoude fruitbomen is de muur een waar sieraad.

Slangenmuur

De muur van 'Het Manpad', die in 1737 volgens een nieuw concept gebouwd werd, volgt een regelmatig golvende slingerlijn, "ten einde zodoende de daartegen geplaatste vruchtboomen de zonnestrallen beter zouden ontvangen".

De zon draait in de loop van de dag over de hollingen en staat steeds loodrecht op een deel van de muur; de hollingen bieden bovendien een betere beschutting tegen de wind. De slangenmuur, bouwkundig slim van constructie, bezat "de swier en manier van 't Franse hof", maar ook andere muurvormen werden in Holland populair, muren met een zig-zag belijning of met een meer barokke in- en uitbochting.

Beredeneerd vanuit de constructie van de muur is een palmet met horizontaal geleide takken de meest geschikte leivorm voor de slangenmuur. Het horizontaal leggen van de gesteltakken was de beste manier om de groei te vertragen en om sneller de vorming van vruchthout te stimuleren. Bij leibomen tegen de muur gekweekt was dit de enige methode, de bomen zouden anders in korte tijd boven de muur uitgroeien.

Met een Frans perenras tegen een, in verhouding lage, slangenmuur moest men al helemaal snel de breedte in om op die manier de moeilijk te temmen groei­kracht van de Franse rassen af te remmen.

Bij slangenmuren op de buitenplaatsen kwam de noodzaak van vroege vruchtbaarheid niet altijd op eerste plaats; een tuinbaas kon rustig tien jaar doen over het opkweken van zware leibomen. Met de komst van de vrijstaande fruitmuren en de Franse rassen komt zo voor het eerst de meer groeivertragende, geometrisch gevormde leiboom in zwang.

Snoei beteugelt groei

In de tweede helft van de 18de eeuw verandert er niet zoveel in de lei-fruitteelt, maar in de eerste helft van de 19de eeuw ontstond er een hernieuwde belangstelling voor de lei-fruitteelt.

Het werk van Julien Alexandre Hardy (1787-1876) werd in het Nederlands vertaald. Zijn theorie 'La taille raisonnée'

Boven: tekening (1733) van 't Huis Rijnhuizen te Jutphaas met voorbeeld van een slangemuur.

Links: Mooi voorbeeld van een slangemuur is nog te vinden op Beeckestijn te Velsen.

werd in onze taal aangeduid als 'de beredeneerde snoei'. Dit werd het fundament waarop de 'espaliers' in Noord-Europa een tweede bloeiperiode doormaakten. Snoei beteugelt groei. Goed snoeien heeft dus alles te maken met inzicht in de processen van de te snoeien boom. Welbeschouwd was Jean de la Quintinye, de man van de moestuin van Lodewijk XIV, de eerste die zijn waarnemingen van groei en snoei met elkaar in verband bracht.

Een voorbeeld van een vrijstaand horizontaal palmet. (Versailles)

FOTO: E. VAN RIJCKEVORSEL

Ordering toepassen

Bij het opkweken van een espalier (kunstig geleide fruitboom) volgens de 'beredeneerde snoei' krijgt de boom een trapsgewijze ordening van hoofd en zijtakken; de hoofdtakken (gesteltakken) bouwen het raamwerk van de boom op. De gesteltakken (horizontale leggers) zijn klein in aantal en bij de streng doorgevoerde beredeneerde snoei steeds geometrisch ten opzichte van elkaar geplaatst. Door buigen van de gesteltakken en het weer aan elkaar enten van de uiteinden konden zelfs gesloten cirkels worden gevormd.

Vóór de komst van de beredeneerde snoei werd het takhout van espaliers zonder veel onderscheid behandeld. De techniek was gebaseerd op in de winter het terug snoeien van uitschietende waterloten en ander takhout, en in de zomer het rijpen van de nieuwe scheuten om daarmee de aanvankelijk minder ontwikkelde knoppen die dicht bij de muur lagen, als nieuwe scheuten uit te laten lopen.

Welgestelde middenklasse

Door de lage lonen in die tijd was het aantrekkelijk om te investeren in gespecialiseerde teelten, waarbij door arbeid en snoei de kwaliteit en de produktie werd verhoogd. Een

ondernemer in de fruitteelt kreeg de ongeschoolde arbeid haast voor niets en als hij zich als dienaar van de beschaving voordeed was hij nog weldoener ook. De economische ontwikkelingen brachten een welgestelde middenklasse voort, die zich de aankoop van delicatessen zoals tafel-fruit kon permitteren.

Ook in Nederland kwam vanaf 1830 de grootschalige teelt van delicatessenfruit opzetten. De teelt van dit kwaliteitsfruit stond in schril contrast met de boerenfruitteelt in de hoogstamboomgaarden, die veelal uit zaailingen (niet-soortecht) bestonden. De kwaliteit van dat fruit was ronduit slecht, en bezorgde de fruitteelt een slechte naam. Terwijl de hoogstamteelt hard aan verbetering toe was, had de fijnere delicatessenteelt de voorkeur.

Het betere leven

In de tweede helft van de 19de eeuw kwam er een nieuw type tuinbezitter bij die belangstelling toonde voor lei-fruit. Tuinen waren tot die tijd voorbehouden aan de adel en rijke notabelen, maar met de industriële revolutie, de groei van de steden en de ontwikkeling van villawijken, kwam ook de meer bemiddelde burgerman in het bezit van een eigen tuin.

Een tuin met bloemen, sierplanten en snoeivormen getuigde van het betere leven, ver weg van de vervuilende industriegebieden. Een siertuin was een ongekennde luxe!

Een siertuin, zonder groente of fruit getuigde van het ware burgerschap maar miste toch ook een zekere mate van functionaliteit. Als reactie daarop ontstond er een hang naar het boerenleven, wat zich weer uitte in allerlei traditionalistische stromingen in de architectuur en de vormgeving. De Engelse 'cottage tuin' en de meer strak belijnde Duitse boerentuinen werden de nieuwe inspiratiebronnen.

Het begrip kunstnijverheid werd een populair gegeven en de goeude burgerij hield zich bezig met pottenbakken en weven. De lei-fruitteelt sloot goed aan bij de belevingswereld van de nieuwe welgestelden, zoals vroeger de landgoedeigenaar. Zo verkeerde nu de goeude burger in de zekerheid dat hij met de beredeneerde snoei van fruit eer

Op de voorgrond een haagsysteem in de vorm van een Belgisch hek met daarachter, tegen de muur, zes-armige candelaberpalmetten.

FOTO: F. VAN RIJCKEVOORSEL

kon inleggen; het werd zelfs populair om zelf het fruit te snoeien en het niet langer aan de tuinman over te laten. Maar niet iedereen kon uit de voeten met de populaire landelijke tuinstijlen.

Nieuwe mode voor tuinen

Rond 1880 werd in Duitsland en het Victoriaanse Engeland de 'gardeneske stijl' populair. Deze stijl werd gekenmerkt door het gebruik van fel gekleurd zomergoed als knolbegonia's, vetplanten en ageratum, geplant in decoratieve patronen en gecombineerd met kleine palmen, agaven en yucca's. De Duitse boomkweker Nicholas Gauchier introduceerde binnen deze stijl een esthetisch gebruik van lei-fruit, dat voor nieuwe verfijning en inspiratie zorgde. Gauchier bereideneerde de snoei van lei-fruit nog perfecter, met één wintersnoei en drie zomer-snoeibeurten. Door strikte toepassing ervan kon hij palmetten opkweken met tien tot zelfs twaalf takken, de zogenoemde Gauchier-palmetten. Zelden was de tuinmode gekunstelder dan in deze gardeneske periode. Wat elders met klimopslingers en rozen op stam gemaakt werd, kon volgens Gauchier met gebogen snoeren en fruitboompjes op stam.

Vrijstaand Belgisch
hek in ruitvorm.

FOTO: F. VAN RIJCKHOVEN

Voor de tuineigenaar 'in-goede-doen' was het een ideaal van welvaart, buitenleven en fatsoen. Er verschenen tuinboeken voor kwekers en amateurs; de Nederlandse Maatschappij voor Plantkunde werd opgericht. Tuinbouwtenoonstellingen trokken steeds meer gewoon publiek.

Goed snoeien, een vak apart

Ter verheffing van het volk organiseerde men zogenoemde floralia's. Planten, thuis bij de arbeider opgekweekt, werden door een jury beoordeeld en bekroond met prijzen. Met de verhalen van opbrengsten van bijna-niet-te-geloven-zo-groot, werden fruitbomen en de snoei ervan een echte liefhebberij, maar er moest wel zorgvuldig gewerkt worden. Door de uitgebreide snoei- en leibescriptions lieten velen het dan ook afweten. Het waren vooral tuinlieden, die in de leer geweest waren bij een van de grote namen van het lei-fruit, die uiteindelijk goed leerden snoeien. De behoefte aan een eenvoudige snoeimethode werd opgepikt door Louis Lorette, tuinchef en leraar van een Noordfranse tuinbouwschool. Hij ontwikkelde een sterk vereenvoudigde snoeimethode die bekend werd als de 'lorette-snoei'. Volgens deze methode wordt er alleen 's zomers drie

maal gesnoeid, de wintersnoei vervalt geheel. Vooral in Duitsland werd deze methode rond de eerste wereldoorlog onder amateurs populair.

Tijdrovend werk

In Nederland schreef H. van der Greef, een voor vakman en liefhebber begrijpelijke handleiding, 'het vormen en snoeien van appel en perebomen'. De commerciële fruitteelt kende in de jaren vijftig van de vorige eeuw nog akkers waar leibomen in hagen aan staaldraad werden geteeld. (Er stond tot zo'n 20 jaar geleden nog een prachtig perceel met leipeer-hagen even buiten Amerongen bij 'het Kolland' – helaas is ook die verdwenen.)

Volgens systematische snoeimethodes werden de bomen bijgehouden en was een goede opbrengst verzekerd. Vooral voor de late teelt van wintertafelpere was de esplanterteelt tegen muren nog van commercieel belang, maar het vereiste vakmanschap en de grote hoeveelheid tijd die het snoeiwerk vergde, maakte de leiboom ongeschikt voor verdergaande schaalvergroting in de bedrijfsvoering.

Op kleinere bedrijven kon men nog vrij lang meekomen door het planten van schuine snoeren op korte plantafstanden. Deze zo genaamde cordonsystemen konden hoge opbrengsten per hectare opleveren. De hoge opbrengst van jonge bomen was een goed uitgangspunt voor de fruitakkers met zo genaamde spillen die men vanaf de jaren zestig door heel Nederland, als vervanging van de hoogstamboomgaarden aanlegde.

Ook de toepassing van lei-fruit in de burgermanstuin liet vanaf de jaren zestig, onder invloed van ecologische stromingen een teruggang zien: 'vormsnoei was uit-den-boze'.

Uitsterven van kennis

Gelukkig zijn er op een aantal historische buitenplaatsen nog leibomen bewaard gebleven. Vooral de oudere exemplaren langs muren op buitenplaatsen vormen het museale restant van een eens zo levende vorm van hovenierscultuur.

Tot voor kort werden er nog nauwelijks meer jonge leibo-

men aangeplant, terwijl voor wat betreft het onderhoud op de buitenplaatsen ook de kennis van zaken op dit gebied aan het uitsterven was.

De inspanningen van vaklieden als Jan Freriks om de teelt van lei-fruit in elk geval te bewaren en te vernieuwen – hij heeft als eerste de combinatie onderstam, soort en boomvorm onderzocht – op een aantal buitenplaatsen en kasteeltuinen in ons land, lijken hun vruchten af te gaan werpen.

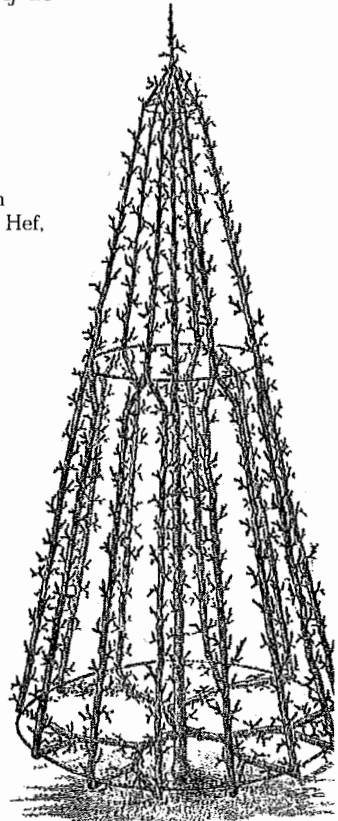
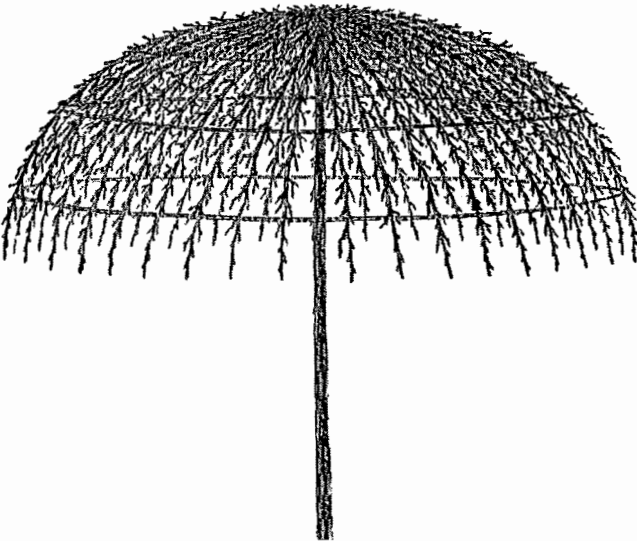
Schetsplan en kostprijsberekening

In de winter van 2004-2005, toen de tuinmuren, kassen en teeltbakken aan de noordzijde van de kasteeltuin na restauratie opgeleverd werden, zijn er plannen ontwikkeld om verschillende historische lei-fruitvormen in een museale omgeving bijeen te brengen tegen de zuidmuren, en bij de kassen van de toekomstige nutstuin.

Tekst: Bert Sluijter,
Tuinbaas Kasteel Amerongen. Augustus 2008

Het geschrevene is een bewerking van het boek 'Hoveniers-kunst in Palmet en Pauwstaart' door Wybe Kuitert en Jan Freriks, uitgave De Hef, Rotterdam 1994.

Mogelijk toe te passen
siervormen voor
Kasteel Amerongen.
Piramide peer-sier-
vorm en parasolvorm.

GEBEURTENISSEN

Kasteel Amerongen als televisie- en radio-idoel

De film- en radioploeg van TV-Utrecht en Radio Utrecht kwam op de ochtend van donderdag 26 maart naar Kasteel Amerongen om opnamen te maken van de restauratievorderingen, onder begeleiding van de kasteelmedewerkers Carolin Streblov, (PR-medewerkster) en Lodewijk Gerretsen, (conservator). Nadat dat deel was afgerond, is het gezelschap bij het restauratie-atelier in de Paardestal langs gegaan voor opnamen en interviews met de twee schilderijenrestauratoren Pauline Marchand en Nico van der Woude. Nico is docent bij de Universiteit van Amsterdam. Vervolgens was het domein van de Tuinkabouters het doelwit: de tuin, met het kortgeleden opnieuw ingerichte rosarium. Daarna heeft de ploeg gefilmd in het Informatiecentrum. Aan het eind van de morgen was er nog tijd over voor opnamen en interview met de architecten in de bouwkeet. 's Middags heeft de ploeg een bezoek gebracht aan het externe depot. Onder het toezien van Lodewijk en Carolin. Uit oogpunt van veiligheid werd er alleen binnen gefilmd. Ook hier gesprekken met o.a. de collectieverzorgsters, de textielrestaurator en enkele vrijwilligers van de Engelengroep, die er aan de textielcollectie werkt. Er werd uitgebreid over het Engelenwerk verteld. Het programma werd op 30 maart uitgezonden.

CONCERTAGENDA

Zondagmiddag Concerten

Op 17 mei: Kunt u komen luisteren naar het ensemble 'Les Quatre'; zij spelen werken van Ravel, Debussy, Bosmans en Werkman. Toets-, tokkel- en strijkinstrumenten komen aan bod als duo, trio of kwartet.

Op 7 juni: Franse muziek van Marais tot Brel, in het programma 'Chansons d'Amour' door een bijzondere combinatie van zes topmusici.

Locatie: Koetshuis Kasteel Amerongen.

Aanvang: 14.30 uur.

Toegangsprijs: 20,- pp. per concert.

Kaarten: kasteelsecretariaat
0343 - 56 37 66;
concerten@kasteelamerongen.nl of
a.struyck-ismay@hccnet.nl

De concerten vinden plaats onder leiding van de Muziekcommissie met de huidige vrijwilligers:

Adèle Struyck-Ismay, voor de algemene coördinatie en marketing;
Hanke Roosegaarde Bisschop, voor de muzikale programmering;
Jan Kalkhoven, zorgt voor de communicatie;
Elsebeth van Leeuwen, is algemeen en muzikaal ondersteunend;
Theo Witkamp, de financiële man.

Info: www.kasteelamerongen.nl

RONDLEIDINGEN

Er zijn twee soorten rondleidingen;
In Het Huys en door de Tuin.

Voor het **Huys** zijn er:

- a. **door-de-weekse rondleidingen**; deze vinden uitsluitend in groeps-verband plaats; minimaal 6, maximaal 18 personen. Duur 1 uur; kosten 7,50 p/p; kinderen t/m zes jaar gratis; ten minste één week vooraf aanmelden.

Reserveren:

telefoon 0343-563766 of per e-mail:
rondleidingen@kasteel-amerongen.nl

- b. **week-end inloop rondleidingen** in de periode mei t/m oktober vangen aan om 14.30 uur; maximaal 18 personen; aanmelden en kaartverkoop in Het Poortgebouw; kosten 7,50

- c. **exclusieve rondleidingen**; dit zijn rondleidingen voor minder dan 6 personen; prijs 45,- per groep. Reserveren: telefoon 0343-563766 of per e-mail: rondleidingen@kasteel-amerongen.nl

- d. **schoolklassen rondleidingen**; deze gaan deels door het Huys en deels door de tuin. Het programma kan in overleg met de school op de leeftijd van de kinderen worden afgestemd.

Kosten 3,- per leerling. Reserveren: telefoon 0343-563766 of per e-mail: rondleidingen@kasteel-amerongen.nl

Tuinrondleiding: in de periode vanaf eind mei tot begin september; minimaal twee weken van te voren aanmelden;

kosten 3,50 p/p. Reserveren: telefoon 0343-563766 of per e-mail: rondleidingen@kasteel-amerongen.nl

De rondleiding in Het Huys is niet goed toegankelijk voor minder validen.

Bij twijfel of de rondleiding wel geschikt voor u is kunt u contact opnemen met het kasteelsecretariaat telefoon 0343-563766.

COLOFON

Kasteel Amerongen,
Drostestraat 20, 3958 BK Amerongen
tel.: 0343-45 42 12.

Informatie en actuele ontwikkelingen:
www.kasteelamerongen.nl

Redactie Bulletin Kasteel Amerongen:

Ria Bloemberg

Megteld Leenknecht

Rob de Nooy

Bertje Rotgans – Van Blerkom

Mireille van Ruiven

Els Vink – Vreugdenhil

Toos van Eck – Van de Klift (fotografie)

Secretariaat Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen:

Ciska A. de Ridder-Hendriks,

Dijkstraat west 168,

3906 WR Veenendaal,

telefoon: 0318-55 23 54,

e-mail: cis.ridder@planet.nl

SVKA Vrienden/vrijwilligers administratie:

Ad en Mieke Alders

Zie pag. 28 voor telefoon, adres, of e-mail.

© Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande toestemming van Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen.

NIEUW

Medewerkster PR

Sins afgelopen december is Carolin Streblov werkzaam op het kantoor van Kasteel Amerongen. Zij vervult de functie van medewerkster PR en communicatie en doet een deel van het secretariaat. Carolin is afkomstig uit Duitsland. Haar laatste functie daar was zakelijk leider van het kamerorkest Hamburger Camerata.

De Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen (SVKA)

is opgericht in 1983 en heeft als doel de Stichting Kasteel Amerongen (SKA) behulpzaam te zijn door een bijdrage te leveren aan de instandhouding van Kasteel Amerongen en de bijgebouwen met daarin de aanwezige collecties; de tuinen en het park.

KASTEEL AMERONGEN VERDIENT, JUIST NÚ, UW AANDACHT!

Kasteel Amerongen is 'wegens restauratie geopend'. Dat betekent dat er druk gewerkt wordt in het Huys; de collectie is elders opgeslagen of is afgedekt. Toch bestaat de mogelijkheid de restauratie van nabij te volgen.

De tuinen rond het Kasteel zijn geopend van 1 april tot en met 31 oktober 2009.

Op een oppervlak van tien hectaren is veel moois te ontdekken: bloemenborders en het Kinderhuisje, vruchtbomen naast een moestuin, het Muziekpriiel en een berceau, fraaie vormbomen, grachten en bruggetjes, evenals een schaduwrijk parkbos.

Openingstijden:

In de maanden april, september en oktober:

dinsdag t/m vrijdag 11.00 uur - 16.30 uur;

zaterdag en zondag 13.00 uur - 16.30 uur.

In de maanden mei t/m augustus:

dinsdag t/m vrijdag 10.30 uur - 16.30 uur;

zaterdag en zondag 12.00 uur - 16.30 uur.

's Maandags gesloten.

De toegangsprijs voor de tuinen bedraagt 2,50 per persoon.

Kinderen van 6 t/m 12 jaar en 65+ betalen 2,00. Kinderen tot 6 jaar gratis.

Kaartjesverkoop in het Poortgebouw.

Wilt u Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen (SVKA) ook steunen?

De minimum bijdrage, die vele jaren ongewijzigd is gebleven, is voor 2009 gesteld op:

25,- per persoon;

30,- voor twee personen uit één gezin;

40,- voor drie of meer personen uit één gezin;

300,- voor Vriend-voor-het-leven.

Voor uw informatie: de SVKA is ingaande het jaar 2008 door de belastingdienst aangemerkt als een Algemeen Nut Beogende Instelling, zodat uw bijdrage fiscaal aftrekbaar is. Elke hogere bijdrage is uiteraard zeer welkom. Bij voorbaat veel dank.

Nieuwe Vrienden kunnen zich aanmelden bij:

SVKA administratie, A.M. Alders,

Boslaan 30, 3958 GZ Amerongen.

Telefoon: 0343 - 45 67 55

e-mail: svka-admin@planet.nl

Gironummer Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen: 151838

Vrienden genieten op vertoon van hun geldige vriendenkaart vrij toegang tot tuin en park gedurende de openingsuren.

Actuele informatie vindt u op onze website: www.kasteelamerongen.nl

Secretariaat SVKA: mw. C.A. de Ridder; telefoon: 0318 - 55 23 54.

e-mail: cis.ridder@planet.nl

ISSN: 1382-8916

Jurriëns
Monumenten Onderhoud
Tuchthuisweg 42
Postbus 40380
3200 AZ Utrecht
Tel. 033 - 2424881
Fax 033 - 2424882

www.monumentenonderhoud.nl
info@monumentenonderhoud.nl

JURRIËNS | MONUMENTEN ONDERHOUD

Bureau voor Architectuur en Restauratie
Bureau voor Bouwtechnisch Advies
Bureau voor Architectuurhistorie Kariatiden
Westsingel 9/3811 BA Amersfoort
T 033 - 463 17 05/ F 033 - 461 08 54
bureau@vanhoogeverst.nl

www.vanhoogeverst.nl

100

van
hoogeverst
architecten

Ginkel Groep

Veelkleurige kwaliteit in omgevingszorg

- Aanleg, onderhoud en renovatie van tuinen en terreinen
- Interieurbeplanting
- Boomverzorging
- Daktuinen
- Zwemvijvers
- Natuurontwikkeling

Van Ginkel Veenendaal b.v.
Postbus 11
3900 AA Veenendaal

T: 0318 51 90 39
F: 0318 - 54 03 40
E: veenendaal@ginkelgroep.nl

Ginkel

www.ginkelgroep.nl